

УДК 323.23

Л.Г. ЗБРИЦЬКА

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛЕЙ І ФОРМ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТІВ «ПАРТІЯ» ТА «ЗМІ» В ХХ-ХХІ СТОЛІТТЯХ

Збрицька Лариса Геннадіївна – ст. викл. кафедри політичних наук і міжнародних відносин філософського факультету Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, к. політ. н.

У статті розглядаються інститути мас-медіа і партії: трансформація їх ролей і функцій у ХХ-ХХІ ст. і вплив на різні рівні соціальних відносин у сучасний період.

Ключові слова: мас-медіа, партія, глобалізація.

В статье рассматриваются институты масс-медиа и партии: трансформация их ролей и функций в ХХ-ХХІ вв. и влияние на различные уровни социальных отношений в современный период.

Ключевые слова: масс-медиа, партия, глобализация.

The article deals with the institutions of mass-media and political parties: the transformation of their roles and functions in the ХХ-ХХІ centuries, and the effect on different levels of social relations in the modern period.

Keywords: mass-media, party, globalization.

© Л.Г. Збрицька, 2012

Сучасний глобальний світ постійно й активно змінюється. Наслідком цих процесів трансформації є, в тому числі, наявність численних катастроф і криз, які так чи інакше впливають на кожного індивіда світового соціуму. Кризи сучасних реалій обумовлені як об'єктивними процесами глобалізаційних змін, так і їх суб'єктивною стороною, визначеною прагненням одних державних і міждержавних суб'єктів впливати на інших за допомогою наявних в їхньому розпорядженні інструментів і способів. У рамках державних структур можна виділити ряд інститутів за допомогою яких забезпечується взаємодія між елітою, яка прагне впливати, і суспільними групами, які також намагаються реалізувати свої інтереси і донести свої вимоги. Серед таких утворень можна назвати суспільно-політичні організації, групи лобі, партії і мас-медіа. Дослідження трансформації ролей і форм взаємодії двох останніх і є основною метою даної роботи. Цей вибір обумовлений специфічністю виконуваних даними інститутами функцій, які дозволяють їм не просто ситуативно впливати на прийняття політичних рішень, а й брати постійну і особисту участь у даному процесі, і в різні історичні періоди заміщати один одного.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

1. виділити основні етапи сутнісних трансформацій двох розглянутих феноменів і здійснити їх порівняння;
2. визначити рівні, в рамках яких дані інститути здійснюють свої базові функції;
3. порівняти зміст цих функцій на кожному рівні.

Відповідно, об'єктом даного дослідження виступають ролі інститутів мас-медіа і партій у рамках сучасної політичної системи, а предметом - трансформація цих ролей в умовах глобалізованих світових процесів.

Дослідженню сутнісних і функціональних пе-

ретворень партій та ЗМІ присвячена велика кількість робіт. Серед тих, хто розглядав їх сучасну трансформацію, можна назвати Каширського О.М., Рагозіна Н.П., Ашкерова А.Ю., Бударягіна М.А., Гараджу Н.В. і багатьох інших. Деякі з них розглядали ці феномени в безпосередній взаємозалежності. Наприклад, О.М. Каширських у статті «Політичні партії Німеччини в контексті модернізації політичної комунікації» обґрунтовує тезу про те, що сучасна німецька партійна система переживає кризу, обумовлену діяльністю національних ЗМІ та медіатизацією політичної сфери Німеччини в цілому [5, с.127].

Відповідно до поставлених завдань, перший аспект, який необхідно розглянути, трансформація ролі інститутів «мас-медіа» і «партії» в ХХ - початку ХХІ ст., яку можна умовно розділити на періоди. Вибір цього часового інтервалу обумовлений, по-перше, тією обставиною, що саме в першій чверті ХХ століття партійні організації пережили черговий етап трансформації і набули статусу масових. Друга причина полягає в тому, що ХХ століття - це століття масових комунікацій, період, в рамках якого мас-медіа стають дійсно масовими, що й забезпечує їм можливість, у тому числі скласти конкуренцію партіям в їх ролі представника громадськості та медіатора відносин між елітою та масою.

Перший період, який можна виділити в ході трансформацій: перша чверть - 50-ті рр. ХХ століття. В рамках даного періоду партії і мас-медіа виконують взаємодоповнюючі функції, при переважній ролі останніх. За формою своєї організації, партії цього періоду представляють собою значні за кількістю своїх членів і соціальної бази організації, що виконують провідну роль як у здійсненні владних повноважень, так і соціального представництва широких груп населення.

Впливовість і обширність партій у цей період обумовлюються тим, що саме вони є тими базовими

акторами, які, з одного боку, представляють інтереси різних груп інтересів (в результаті максимального розширення виборчого права) та з метою цього представництва набувають владу. З іншого боку, партія першої половини ХХ століття є тим інститутом, який виконує такі базові функції політичної системи, як соціалізація, мобілізація і рекрутування. Вона «веде» індивіда починаючи з дитинства і закінчуючи його смертю.

Роль мас-медіа в цей період навпаки не така однозначна. Індикаторами цього можуть бути політологічні концепції, що виникли в цей період, які носять назву «теорій мінімальних ефектів». Загальний зміст цього напрямку досліджень медіа-впливу полягає в тому, що мас-медіа є тим інститутом, який не надає значного впливу на широкі маси людей і не є їх повноцінним представником.

Причиною цього може служити форма, в яку переважно були одягнені мас-медіа - преса. Друкована форма розповсюдження інформації робила її виборча система спрямована на окремі кола населення. Цю ситуацію описує двоступенева модель комунікації П. Лазарсфельда, а також теорія «розриву в знаннях» Ф. Тіченора, Дж. Доноху і К. Олієна, які демонструють, що в більшості своїй інформація мас-медіа спрямована на «провідних», «лідерів громадської думки», найбільш освічених і зацікавлених у ній, які далі передають її залежним від них групам [14, 15].

Інформування саме цих «провідних» індивідів і презентація їхніх точок зору є основною функцією ЗМІ цього періоду. Ситуація змінюється в 60-х роках ХХ століття. Цей другий період триває до 80-х років і характеризується значною зміною сутності партійних організацій і зростанням ролі мас-медіа.

У рамках даного періоду партії втрачають свою функцію представників громадських групових інтересів і акцентують свою увагу на участі у виборах і здобутті влади. Такі партії називаються «catch-all» [13] і спираються на отримання голосів виборців різних, без конкретних ідеологічних уподобань та єдиного групового інтересу. Це обумовлює ситуацію, коли соціальна база партії замінюється електоратом.

Роль мас-медіа навпаки різко зростає. Причиною цього є поширення телебачення, а також інших засобів комунікації. ЗМІ стають і виразником суспільних інтересів, що здійснюють функцію «watch-dog», і головним джерелом інформації, виконуючим запити споживачів і представляють їх інтереси [6, с.45-49]. Це дозволяє політологам створити «теорії сильного впливу» і повернутися до уявлення про те, що ЗМІ формують громадську думку і визначають хід основних політичних подій.

У рамках цього періоду мас-медіа і партії переходять зі стану співробітництва до конкуренції, тому що їх фінансова складова заснована на соціальній підтримці громадян і є невід'ємною та важливою стороною діяльності кожного з них.

Останній, завершальний етап можна позначити 80-ми роками ХХ століття. Він продовжується до цих пір. Головний фактор, що визначає всі процеси даного періоду, – це глобалізація. У результаті

її впливу ЗМІ набувають статусу глобальних, поширюючись, крім тих, що були раніше способів, за допомогою мережі Інтернет. Це дозволяє зробити вплив мас-медіа необмеженим, що розповсюджується в рамках будь-якої сфери соціальних взаємодій і в будь-яких масштабах, починаючи з кожного конкретного індивіда і закінчуючи світовою спільнотою. Г. Маклюєн з цього приводу пише: «После трех тысяч лет специлистского взрыва и нарастания специализма и отчуждения в технических расширениях наших тел наш мир, благодаря драматическому процессу обращения, начал сжиматься. Уплотненный силой электричества земной шар теперь – не более чем деревня» [9, с.5].

Змінюється специфіка і партійних організацій, які з одного боку, також починають апелювати до глобальних питань (екологічних, гендерних і т.ін.). З іншого боку, партія, як один з державних інститутів, починає все більше втрачати свій вплив у політичних процесах, тому що роль держави в цілому як основного суб'єкта політичних і соціальних взаємин ставиться в глобалізованому світі під сумнів.

Партії та мас-медіа продовжують перебувати в стані конкуренції, тому що виконуваними ними функції і використовуваними ресурси (в першу чергу соціальна підтримка і владний вплив) як і раніше залишаються загальними, при зростаючому дисбалансі можливостей надання соціального впливу.

Всі описані процеси досить умовні, і численні приклади випадків, які від них «відхиляються», можуть бути легко простежені, проте загальна закономірність також досить очевидна. Ця закономірність дозволяє виділити три основні сфери, в рамках яких сучасні ЗМІ та партії виконують свої функції. Серед них:

1. індивідуальний рівень - вплив, який чиниться на кожного конкретного індивіда;
2. державний рівень - роль мас-медіа і партій у рамках демократичної політичної системи;
3. глобальний рівень - функціонування цих інститутів в умовах процесу глобалізації в загальносвітовому масштабі.

Роль розглянутих інститутів у житті соціальних індивідів цілком очевидна. І мас-медіа, і партії прагнуть виступати в ролі представників їхніх інтересів, формуючи при цьому певні політичні настрої і, відповідно, політичну поведінку. А також вони отримують за рахунок залучення до себе прихильників соціальний і фінансовий капітал. У сучасному світі з цими функціями більш успішно справляються мас-медіа.

Відповідно до теорії У. Ліппмана, соціальний індивід завжди взаємодіє з реальністю через призму «псевдосередовища» і «поведінка людини є реакцією саме на це псевдосередовище» [7, с.38]. І якщо раніше роль «псевдосередовища» могла виконувати партія, то в сучасному світі - це інформація, що отримується за допомогою засобів масової комунікації. Саме вона визначає політичну поведінку індивіда і формує його ідентичність.

Обмеженість цього висновку полягає в тому, що він далеко не завжди може бути застосований до політичних діячів, партійна підтримка для яких може мати вирішальне значення в процесі досяг-

нення та реалізації їх управлінських функцій. Проте у разі широких груп населення він є цілком доречним.

Другий рівень – роль мас-медіа і партій у становленні та функціонуванні демократичної держави. Значимість кожного із цих інститутів у демократичних процесах підтверджують численні дослідження теоретиків політології. Так, Е. Даунс пише про те, що демократія – це, в першу чергу, вибори, в яких партії змагаються між собою. Таким чином, на його думку, здійснюються реальна конкуренція і змагання в суспільстві [12].

Важливість мас-медіа підкреслюють прихильники ліберальних концепцій, які бачать у ЗМІ силу, що забезпечує в суспільстві плюралізм думок і соціальний контроль над державою [6]. У.Липпман з цього приводу зазначає: «Общественное Мнение — это первичный двигатель демократии...» [7, с. 243].

«...Традиционный демократический взгляд на жизнь связан не с экстремальными ситуациями и опасностями, а со спокойствием и гармонией. И поэтому там, где массы людей должны взаимодействовать в условиях непредсказуемой и взрывоопасной среды, необходимо обеспечить единство и гибкость на фоне отсутствия реального согласия. Это и делает символ... Он является инструментом, с помощью которого за короткое время масса выходит из состояния инерции... Благодаря этому ее можно вести по извилистому пути, порожденному сложностью ситуации» [7, с. 232].

В умовах функціонування сучасних демократичних режимів складно однозначно говорити про те, який з розглянутих інститутів надав більший вплив на їх становлення. Очевидно, що і партії, і мас-медіа активно беруть участь в сучасному політичному процесі. Вони виконують багато в чому функцій, що збігаються, і, відповідно, конкурують у рамках соціальних відносин. Однак, враховуючи той факт, що і діяльність партійних інститутів (які проводять «віртуальні» з'їзди, які спілкуються з членами та електоратом з допомогою Інтернету), і сфера політики в цілому, яка медіатизується, можна припустити провідну роль ЗМІ у демократичних процесах. При цьому неможливо сказати, що про-

цес медіатизації має виключно позитивні наслідки. Автор роботи «Телебачення, телекомунікації і перехідний період: право, суспільство і національна ідентичність» М. Прайс з цього приводу пише: «... хоча розвиток ЗМІ на всьому протязі історії мав глобальні наслідки, існує небезпека сильної зміни ролі держави в контролі і впливі на структуру і зміст, а отже, і на формування національної ідентичності та демократичного процесу. Глобалізм пов'язаний з втратою контролю і зі значними втратами з точки зору збереження набору лояльностей, що становлять будь-яку конкретну національну ідентичність» [11, С.324].

Ця цитата демонструє загрози розширення впливу ЗМІ до глобальних масштабів і дозволяє перейти до третього рівня їх функціонування.

Аналіз глобального рівня – світових відносин в умовах глобалізації є найбільш актуальним. В умовах глобалізованого світу мас-медіа виступають у ролі найбільш важливих інститутів, а медіатизація політичних і, ширше, соціальних відносин є одним з найбільш динамічних процесів, що здійснюються поряд з формуванням торговельних зв'язків і фінансових мереж.

В умовах такого світу роль партій розмивається. Можливо в результаті цього з'являються «постмодерністські» партії, які звертаються до універсальних цінностей, актуальних для громадян усього світу, а не однієї політичної системи. При цьому не можна говорити, про повний крах партій, як і будь-яких інших державних інститутів. Пережитий ними в даний момент період кризи може бути черговим етапом їх структурного й сутнісного перетворення.

Підводячи підсумок цього невеликого дослідження, зазначимо, що в сучасному світі партії і мас-медіа є важливими політичними інститутами, які надають вплив і грають провідні ролі на різних рівнях соціальних взаємин, в рамках яких вони конкурують між собою. Глобалізаційні процеси, які в даний момент є провідними в сфері соціальних трансформацій, забезпечують ситуацію пріоритету мас-медіа, хоча в цілому ці процеси не завершені і конфігурація інститутів політичної сфери не може бути визначена остаточно.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бек У. Что такое глобализация? / У. Бек – М. – 2001. – 304с.
2. Бодрийяр Ж. Реквием по масс-медиа / Жан Бодрийяр // Поэтика и политика: Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии РАН. – М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя. – 1999. – С. 193–226.
3. Брайант Д. Основы воздействия СМИ / Д. Брайант, С. Томпсон [пер. с англ.]. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 432 с.
4. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Энтони Гидденс. – М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 120с.
5. Каширских О. Н. Политические партии Германии в контексте модернизации политической коммуникации / О. Н. Каширских // Полис. - М., 2009, N 2. - С.108-129
6. Крос К. Політична комунікація і висвітлення новин у демократичних суспільствах: Перспективи конкуренції / К. Крос, Р.Гакет. – Київ: Основи, 2000. – 142с.
7. Липпман У. Общественное мнение / У. Липпман. – М.: Институт фонда «Общественное мнение», 2004. – 384 с.
8. Луман Н. Реальность масс-медиа / Н. Луман. - М: Праксис, 2005. – 256с.
9. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Г.М. Маклюэн. - М. – 2003. – 464с.
10. Основы теории политических партий : учеб. пособие [для вузов / А. Ю. Ашкерова и др. ; науч. ред. С. Е. Заславский, д-р юрид. наук]. - М. : Европа, 2007. - 261 с.
11. Прайс М. Телевидение, телекоммуникации и переходный период: право, общество и национальная идентичность / М. Прайс – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000. – 336с.
12. Downs A. An economic theory of democracy / A. Downs : Harper, 1957. - 310p.
13. Kirchheimer O. The Transformation of the Western European Party Systems / Otto Kirchheimer – Princeton: Princeton University Press, 1966

14. Lazarsfeld P. F. *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communications* / P. F. Lazarsfeld, E. Katz. - Transaction Publishers. - 1955. - 400 p.
15. Tichenor P. J. *Communication and community conflict* / Tichenor Phillip J., Donohue George A., Olien Clarice N. // *Media power in politics*. - Washington: CQ Press, 1984. - P. 89-100